

tega. Želim si, da bi tudi naša nova zakonodaja prinesla več pravne varnosti za vse udeležence uporabe: uporabnike, osebe, ki jih je treba varovati, ter končno tudi za arhiviste kot posrednike.

Opomba

- Herbert Günther, *Rechtliche Probleme der Archivbenutzung*; Hermann Banasch, »Das Nähere [...] regelt die Landesregierung durch Rechtsverordnung (Benutzungsordnung)«; oboje v: *Archivgesetzgebung in Deutschland. Beiträge eines Symposiums. Veröffentlichungen der Archivschule Marburg*, Bd. 18, Marburg 1991, str. 120-226.
- Alexander F.J. Freys, *Das Recht der Nutzung und des Unterhalts von Archiven*, Institut für Urheber- und Medienrecht, München, Bd. 85, Baden-Baden 1989.
- Hermann Baunasch, *Archivrecht in Baden-Württemberg*, Werkhefte der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg, Serie A, Heft 1, Stuttgart 1990, 272 str.
- Klaus Oldenhage, *Bemerkungen zum Bundesarchivgesetz*, *Der Archivar* 41, 1988, 477-498.
- Wolf-Arno Kropat, *Das hessische Archivgesetz*, *Der Archivar* 43, 1990, 359-368.
- Walter Jaroschka, *Bayerisches Archivgesetz*, *Der Archivar* 44, 1991, 535-550.

Wilhelm Lenz, *Das Bundesarchivgesetz und seine Benutzungsregelungen (rokopis predavanja)*.

ZUSAMMENFASSUNG

Deutsche Archivgesetze und Regeln für die Archivgutverwendung

Jože Žontar

Aufgrund neuerer deutschen Literatur werden Rechtsfragen dargestellt, die mit der Archivgutverwendung verbunden sind und die auf den deutschen Archivgesetzen (Bundesgesetz und Landesgesetze) und in neuerer Zeit erlassenen Vorschriften beruhen. Die Darstellung bezieht sich an die Archive der Rechtspersonen und umfaßt das Recht des Betroffenen, über die Angaben verständigt zu werden, die sich über seine Person im Archiv befinden, weiter an die Frage der Durchsetzung des Rechts auf die Archivgutverwendung, behördliche Verwendung des Archivgutunzugänglichkeit, die Möglichkeit ihres Verkürzens, sowie an die Fragen, die diesbezüglich in der Praxis auftauchen. Zuletzt spricht der Beitrag noch über die Fragen der Verantwortung im Zusammenhang mit der Archivgutverwendung, sowie seitens der Verwender als auch Archive.

Razmejitev arhivskega gradiva med arhivi in muzeji

(Koreferat za posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni od 18. do 19. oktobra 1989)

Janez Kopač

1. Uvod

Znano je, da vsi muzeji v Sloveniji, verjetno pa ni nič drugače tudi drugod po svetu, hranijo ali so hranili določeno količino arhivskega gradiva. Časovna opredelitev tega gradiva je zelo različna, vse od srednjeveških listin in urbarjev do dokumentov o začetkih rudarstva in industrializaciji ter najnovejših kategorij arhivskega gradiva.

To dejstvo je razumljivo. Zgodovina slovenske arhivistike nam pove, da so bili muzeji, muzejska in zgodovinska društva na območju današnje Slovenije ustanovljeni prej kakor arhivi, ki so ustanove za zbiranje in hranjenje za zgodovinska proučevanja pomembnih dokumentov. Nekateri slovenski arhivi so nastali kar iz muzejskih or-

ganizacij, kot npr. nekdanji državni arhiv oziroma današnji Arhiv Republike Slovenije. Današnji Pokrajinski arhiv Maribor se je razvil iz arhivskih zbirk, ki so jih zbrali na prelomu 19. v 20. stoletje pri Nemškem muzejskem društvu in zlasti pri leta 1903 ustanovljenem Zgodovinskem društvu za Slovenski Štajer, ki se je od leta 1918 imenovalo Zgodovinsko društvo v Mariboru. Podobne začetke zasledimo tudi pri arhivih v Celju, Ptuj in Novi Gorici. Nekoliko drugače sta se razvijala današnji Pokrajinski arhiv Koper (iz zbirk arhivskega gradiva pri njihovi mestni knjižnici) in nekdanji Mestni oziroma današnji Zgodovinski arhiv Ljubljana, ki je z reorganizacijo in preimenovanjem v začetku sedemdesetih let zlasti na območjih svojih delovnih enot za Do-

lenjsko, Gorenjsko, ljubljansko okolico, v Škofji Loki in območju oddelka v Idriji doživljal približno enako usodo kot že omenjeni drugi slovenski arhivi. Tudi na območjih delovnih enot Zgodovinskega arhiva Ljubljana se je že precej let pred njihovim formiranjem arhivska zbirateljska dejavnost začela v številnih tamkajšnjih muzejih. Ker so bdi slovenski arhivi ustanovljeni sorazmerno pozno, se moramo muzejem in njihovi zbirateljski dejavnosti zahvaliti, da se je ohranilo veliko dragocenega arhivskega gradiva, ki bi se drugače skoraj gotovo za vedno izgubilo.¹

Nakazani zgodovinski razvoj slovenskih arhivov nam pojasnjuje, zakaj se še danes srečujemo s t.i. razmejivjo arhivskega gradiva med arhivi in muzeji, kar nam včasih povzroča precejšnje preglavice, ko se moramo odločiti ali naj arhivsko gradivo, ki ga hranijo muzeji, prevzamemo v arhive ali pa naj ga pustimo v nadaljnje upravljanje muzejem.

2. Današnje stanje arhivskega gradiva v slovenskih muzejih

Pomembnost pravkar omenjene dileme dokazuje pregled arhivskega gradiva, ki ga danes hranijo slovenski muzeji. Podatki so starejšega pa tudi novejšega datuma. Starejši datum nosita dokaj natančna popisa, ki sta objavljena v Vodniku po arhivih Slovenije iz leta 1965. To sta popisa z naslovom Splošni arhivi v drugih zavodih in Drugi arhivi delavskega gibanja, narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije. Ta dva dodatka k popisom gradiva v slovenskih arhivih v celoti nista več aktualna, ker je v letih po izidu Vodnika po arhivih Slovenije nekaj muzejev pristojnim arhivom oddalo kompletno ali delno arhivsko gradivo, ki se je zbiralo pri njih. Tak je primer z Loškimi muzejem v Škofji Loki, muzejem v Idriji, delno z Dolenjskim muzejem v Novem mestu in še kje. Ponekod pa so se muzejske arhivske zbirke v času nastanka Vodnika po arhivih Slovenije še obogatile z novimi arhivskimi pridobitvami.

3. Značaj arhivskega gradiva, ki ga hranijo slovenski muzeji

Pregled arhivskega gradiva, ki je shranjeno v muzejih, razkriva tudi značaj tega gradiva. Za sorazmerno malo primerov lahko govorimo, da se v muzejih hranijo kompletni arhivski fond. V primerih, ko pa hranijo arhivske fondе, gre zvečine za gradivo posameznih ustanov, npr. fond Železarne v Mislinjah za obdobje od srede 18. stoletja dalje, ki obsega kar 60 škatel in 17 knjig, nahaja pa se v Delavskem muzeju na Ravnah. Podobno je z gradivom Kranjske industrijske družbe v Tehniškem muzeju Železarne Jesenice. V zadnjem primeru gre še za to

posebnost, da je bdi muzej do nedavnega sestavni del jeseniške Železarne, kar je ta čas povzročalo še nekaj težav pri uporabi gradiva.

Nekoliko specifični so tudi donedavni muzeji ljudske revolucije in oddelki delavskega gibanja, ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe pri splošnih muzejih. Tudi pri njih najdemo kompletne fondе in precej obsežne dele posameznih fondov. Tako v Gorenjskem muzeju v Kranju hranijo precejšnje dele fondov okrožnih in okrajnih partijskih in frontnih organizacij z Gorenjske, dele istih fondov pa najdemo še v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino, ki je nasledil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in Zgodovinskem arhivu Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je v zadnjih letih postal sestavni del Arhiva Republike Slovenije. Tudi v Muzeju narodne osvoboditve Maribor najdemo nekaj kompletnih fondov, ki so zelo pomembni za proučevanje nemškega terorja na Štajerskem. Taka sta kar dobrih 30 tekočih metrov obsežen fond Pooblaščenca državnega komisarja za ureditev nemštva na Spodnjem Štajerskem in fond Državne policijske uprave v Mariboru za obdobje 1941 do 1945, ki obsega 2,5 tekočih metrov. V istem muzeju hranijo tudi več kot 30 tekočih metrov obsežen fond sodišča in tožilstva za Spodnjo Štajersko. Ti muzeji in oddelki pogosto hranijo tudi fondе nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, kar je razumljivo, saj so krajevni pa tudi regionalni muzeji mnogo bolj poznani kot regionalni zgodovinski arhivi.

Na splošno lahko rečemo, da so obsežni in kolikor toliko kompletni arhivski fondi v slovenskih muzejih bolj izjema kot pravilo. Pretežna večina arhivskega gradiva v muzejih ima značaj muzejskih arhivskih zbirk. To pomeni, da ne moremo govoriti o celoti arhivskega gradiva, ki bi prišla v muzeje po provenienčnem načelu, ampak so to pogosto le manj obsežni deli ali le posamezni dokumenti fondov. V muzeje so prišli na zelo različne načine; velikokrat ob pripravah študijskih prispevkov in razstav, ko se muzealci lotijo sistematičnega zbiranja tako muzejskega kakor tudi arhivskega gradiva na temo, ki jo študirajo. To običajno pomeni, da pri ustvarjalcih arhivskega gradiva ali pri privatnih imetnikih odberejo dokumente, ki jih za svoje raziskave potrebujejo, ostalega gradiva pa običajno ne prevzamejo. Na ta način arhivski fond postane osiromašen, saj ni več kompleten, hkrati pa se v muzejih ustvarjajo zbirke arhivskega gradiva za posamezna raziskovalna področja, ki jih po končanem delu shranijo v mapah, fasciklih ali škatlah z označbo gradivo o razstavi »tej in tej« ali gradivo, zbrano za pripravo »te in te« študije ali knjige. Na tak način v muzejih nastajajo muzejske zbirke arhivskega gradiva, ki jih

označujejo npr. kot fragmenti gradiva iz delovanja upravnih organov, fragmenti gradiva zemljiških gospostev, posamezni dokumenti, ki izvirajo iz delovanja društev, šolskih ustanov itd. To nam lepo ilustrira arhivsko gradivo Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani. Ob svoji štiridesetletnici so zapisali: »... Največji del arhiva je muzej pridobil ob tematskih razstavah. Takrat so posamezniki darovali zelo raznovrstno gradivo in s tem pomagali predstaviti posamezne teme na naših občasnih razstavah...« Dodali pa so še: »... Arhiv ni urejen pa arhivskih predpisih, pač pa je zaradi enostavnosti in priročnosti zložen v mapah darovalcev gradiva...«²

Res pa je tudi, da včasih v primerih, ko muzejski delavci naletijo na večje količine arhivskega gradiva, k sodelovanju povabijo pristojni zgodovinski arhiv. Muzejski delavci zaradi dobrega poznavanja terena arhivsko gradivo pogosto prej odkrijejo kakor zaposleni v arhivih. V takih primerih se poskušamo dogovoriti, da celotni fond pride v arhiv, kar pri družbenih pravnih osebah običajno ni težko. Nekoliko bolj kompliciran je dogovor o prevzemu pri privatnih imetnikih. V takih primerih, vsaj ponekod to rešujemo tako, da se dogovorimo, da nam ti imetniki arhivsko gradivo, ki ga hranijo, posodijo za mikrofilmanje, nato pa jim ga vrnemo.

Izredno pomembna kategorija arhivskega gradiva v muzejih so zbirke plakatov in pogosto zelo bogate fototeke in filmoteke. V Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani hranijo kar okoli 420.000 posnetkov in preko 6.500 metrov filmskega traku. Prav tako pa hranijo tudi preko 6.000 plakatov.³

V specializiranih muzejih, kot sta npr. Slovenski gledališki in filmski muzej v Ljubljani, Slovenski šolski muzej itd. pa tudi v gradivu Slovenske akademije znanosti in umetnosti se nahaja med drugim kar precej gradiva o pomembnih slovenskih ljudeh. Tako med gradivom Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani najdemo osebne fonde Antona Aškercja, Jožeta Plečnika, Frana Ramovša, Luisa Adamiča, Milka Kosa itd., kar po podatkih, zbranih za 10. zvezek publikacije Arhivski fond in zbirke v SFRJ-SR Slovenija znaša kar 25 tekočih metrov gradiva. Podobne osebne fonde pomembnih pedagoških delavcev najdemo v Slovenskem šolskem muzeju, zapuščine pomembnih slovenskih gledaliških umetnikov so shranjene v Slovenskem gledališkem in filmskem muzeju, v Arhitekturnem muzeju v Ljubljani pa dobimo osebne zapuščine pomembnih arhitektov. Podobne osebne in rodbinske fonde najdemo tudi v drugih slovenskih muzejih.

V muzejih ljudske revolucije in narodnoosvobodilnega gibanja in v podobnih oddelkih pri splošnih muzejih so prav tako številni fond

revolucionarjev in borcev. Približno v isto skupino spada tudi kar obsežno spominsko gradivo udeležencev ljudske revolucije.

Prav zaradi dejstva, da so muzeji v svojih okoljih mnogo bolj poznani kot arhivi, se pri njih zbira tudi arhivsko gradivo, ki jim ga prinesejo v dar ali odkup posamezniki. Ker gre v teh primerih pretežno le za posamezne dokumente, iz tega ne more nastati drugega kot muzejske zbirke arhivskega gradiva.

Pri muzejskih arhivskih zbirkah nastaja še ena težava. Muzealci dokumente, ki so jih pridobili na tak ali drugačen način, običajno smatrajo kot muzejski eksponat in jih kot take tudi inventarizirajo v muzejske inventarje, kar predstavlja še dodatno oviro pri dogovarjanjih o morebitnih prevzemih arhivskega gradiva, ki se je zbralo pri njih.

4. Možnosti, ki jih dopušča slovenska zakonodaja za ureditev razmerja med arhivi in muzeji

Slovenska zakonodaja, zlasti zakon o naravni in kulturni dediščini,⁴ vsaj v treh členih nakazuje razmerja med arhivi in muzeji; 87 člen definira temeljne dejavnosti muzejev. Med ostalimi so naloge muzejev tudi zbiranje, urejanje in hranjenje premičnih spomenikov in znamenitosti ter njihovo evidentiranje in dokumentiranje. Vendar pa zadnji odstavek istega člena jasno pravi, da se opisane muzejske dejavnosti ne nanašajo na arhivsko gradivo, ki ga hranijo. Ta odstavek se namreč glasi: »S premičnimi spomeniki iz tega člena ni mišljeno arhivsko gradivo.«⁵ Ta odstavek jasno določa, da arhivsko gradivo, kot ga opredeljuje zakon, ni predmet delovanja muzejev. Po teh določilih naj bi torej celotno arhivsko gradivo, ki ga hranijo muzeji, prišlo v pristojne arhive.

Vendar pa je v nadaljevanju zakonska diktija nedosledna in to za arhivsko gradivo, katerega vsebina se nanaša na delavsko gibanje in ljudsko revolucijo. Člen 101 zakona se namreč glasi: »Zavodi, ki preučujejo zgodovino delavskega gibanja in ljudske revolucije, opravljajo naloge varstva za arhivsko gradivo, ki ga sami hranijo.«⁶ To določilo je nejasno, ker ne opredeljuje, kateri so ti zavodi oziroma subjekti, ki proučujejo zgodovino delavskega gibanja in ljudske revolucije in smejo opravljati tudi varstvo arhivskega gradiva, ki je predmet njihovega proučevanja in ga hranijo. Teh zavodov ne opredeljuje niti komentar k zakonu o naravni in kulturni dediščini.⁷ Ker zakon govori o zavodih in ne le o enem zavodu, je jasno, da s 101. členom zakona ni mišljen le arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, ampak tudi druge institucije, ki se ukvarjajo s proučevanjem zgodovine delavskega gibanja in ljudske revolucije. To

pa so tudi muzeji revolucije in delavskega gibanja in oddelki za proučevanje ljudske revolucije in delavskega gibanja pri splošnih muzejih. Dejstvo pa je tudi, da vsi tovrstni muzeji in oddelki gradivo s svojega področja tudi branijo.

Zakonska nedoslednost moti, saj bi pričakovali, da bo za tovrstno gradivo po muzejih pristojen arhiv Inštituta za novejšo zgodovino. Vsi tovrstni muzeji bi morali z arhivom Inštituta za novejšo zgodovino strokovno tesno sodelovati. Če pa muzeji ne bi izpolnjevali pogojev strokovnosti in materialnega varstva za pri njih shranjeno arhivsko gradivo, bi ga moral prevzeti arhiv Inštituta za novejšo zgodovino. Vendar tega zakon ne predvideva. O tej problematiki bi bilo potrebno razmišljati pri morebitnih dopolnilih zakona o naravni in kulturni dediščini.

Zaradi nedorečenosti tega dela zakonodaje se arhivi znajdejo v dilemi ali muzejem tovrstno gradivo prepustiti, prevzeti v regionalno pristojen zgodovinski arhiv, muzeje napotiti na sodelovanje z arhivom Inštituta za novejšo zgodovino ali pa uporabiti določila 102. člena zakona v naravni in kulturni dediščini.

V splošnem velja, da se muzeji zelo neradi ločijo od arhivskega gradiva oziroma muzejskih arhivskih zbirk in ga težko izročajo pristojnim arhivom. Za to je več razlogov. Muzeji svoje arhivsko gradivo, zlasti če gre za muzejske zbirke arhivskega gradiva, običajno obravnavajo kot muzealije in ga tako tudi obdelujejo. Vprašanje je tudi, ali fragmenti fondov, ki so običajno v muzejskih zbirkah, niso bolj eksponati, kakor pa arhivsko gradivo, ki mora v obliki fonda predstavljati zaokroženo celoto in mora odražati družbena dogajanja. Muzealci arhivsko gradivo oziroma muzejske arhivske zbirke običajno kot muzejske eksponate tudi vpišejo v svoje uradne evidence in že samo to dejanje skoraj onemogoča prevzemanje njihovega arhivskega gradiva. Dejstvo je tudi, da se muzej zlasti težko loči od starejšega arhivskega gradiva, ki so ga pridobili na tak ali drugačen način veliko prej, kot pa so bili v krajih ali regijah ustanovljeni arhivi. Zavedajo se, in to upravičeno, da so s pridobitvijo takega gradiva le-to skoraj zagotovo rešili pred izgubo in uničenjem. Hkrati pa je večina, zlasti starejšega gradiva ne le odličen zgodovinski vir, ampak tudi lep eksponat. V marsikaterem muzeju so poškodovano arhivsko gradivo, ki ga hranijo, tudi že restavriral. To je povezano s stroški in tudi to je dodaten muzejski argument, da gradiva ne želijo izročiti arhivu.

Pomemben razlog, da se arhivi in muzeji pogosto ne morejo dogovoriti za arhivski prevzem njihovega gradiva in muzejskih arhivskih zbirk, je tudi čustvena navezanost na gradivo. Za pridobitev posameznih vrst arhivskega gradiva je običajno potrebno veliko osebnega prizadeva-

nja in vztrajnega terenskega dela muzealcev. Za ilustracijo te trditve navajam del dopisa s srede maja 1988, ki so ga muzejski delavci Goriškega muzeja v Novi Gorici poslali Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici. V tem času so se namreč predstavniki novogoriškega arhiva poskušali dogovoriti z Goriškim muzejem za prevzem arhivskega gradiva, ki je bilo zbrano v muzeju, saj so se v tedaj bistveno izboljšali pogoji materialnega varstva v novogoriškem arhivu. Kolegij Goriškega muzeja ni bil navdušen nad pobudo arhivskih kolegov. V odgovoru Pokrajinskemu arhivu so zapisali, da je zbrano arhivsko gradivo, ki je v muzeju »...plod prizadevnega dela-to je zbiranja, urejanja in hranjenja njihovih delavcev od ustanovitve Goriškega muzeja. Gradivo so zbirali ob pripravljanju razstav in ob svojem strokovnem in svetovalskem delu z zunanjimi sodelavci, posameznimi osebnostmi in drugimi koristniki uslug Goriškega muzeja. Na gradivo, ki so ga tudi požrtvovalno urejali, po potrebi restavriral, skrbno varovali, uporabljali in nudili zunanjim koristnikom, so tudi čustveno navezani in ponosni. S svojim delom so si pridobili zaupanje darovalcev, ki so muzeju svoje gradivo zaupali. Načeto delo še traja...«. V nadaljevanju dopisa pa je zapisano: »...Kolegij tudi poudarja, da bi sleherna odtujitev posameznih večjih ali manjših delov fonda, odvzelo muzeju gradivo, ki ga uporablja pri svojem strokovnem delu, globoko bi zarezalo v čustva delavcev in jim hkrati odvzelo velik del požrtvovalno vložečega dela. Odvzem gradiva bi prekinil tudi tekoče delo in vzpostavljene zveze zaupanja z zunanjimi sodelavci. Zato so se delavci izrekli, da Goriški muzej svojega gradiva ne odstopi ... Pokrajinskemu arhivu pa bodo posredovali kopije popisov v inventarnih knjigah in katalogih...«⁸ Pogosto se pri dogovorih o prevzemu muzejskega arhivskega gradiva v pristojni arhiv muzealci izgovarjajo tudi na dejstvo, da tudi drugi muzeji še niso oddali arhivskega gradiva.

S citiranjem dela dopisa Goriškega muzeja sem hotel le na plastičen način nakazati na ugovore muzejskih delavcev, kadar se dogovarjamo o prevzemu arhivskega gradiva in muzejskih arhivskih zbirk. Taki ugovori so značilni za vse slovenske in verjetno tudi muzeje v drugih državah.

Menim, da je potrebno zaradi korektnih odnosov z muzejskimi kolegi uporabiti še eno možnost, ki jo dopušča 102. člen zakona o naravni in kulturni dediščini ob upoštevanju vsaj minimalnih pogojev, ki jih določajo zakonski predpisi o strokovnosti in materialnem varstvu arhivskega gradiva v muzejih.

Člen 102 določa: »Arhiv lahko s pogodbo prepusti posameznim organom in organizacijam določene vrste arhivskega gradiva in jim zaupa

opravljanje posameznih nalog v zvezi z njimi ter hkrati določi pogoje za upravljanje tega gradiva.⁹

Kakor je uporaba tega člena za arhivsko sodelovanje z muzeji (pa tudi z drugimi ustanovami, kar pa ni predmet tega razmišljanja) dobra, pa se je treba zavedati tudi morebitnih negativnih posledic, ki ob tem lahko doletijo arhiv, ki je z muzejem sklenil omenjeno pogodbo. Na to nevarnost opozarja komentar k 102. členu zakona in to je potrebno na tem mestu še posebej poudariti. Komentar pravi takole: »... V primeru, če varovalec arhivskega gradiva ni aktiven in se z arhivskim gradivom dogajajo nepravilnosti, je za to odgovoren pred družbo arhiv in ne varovalec. Ta je sicer odgovoren arhivu po pogodbi, toda pred družbo je v vsakem primeru odgovoren arhiv, ...tudi za arhivsko gradivo, ki ga je prepustil v upravljanje po pogodbi drugemu ...« Arhiv je namreč odgovoren za slab izbor oziroma napačno presojo pogojev, ki jih za opravljanje arhivskih nalog nudi muzej. Arhiv se ob morebitnih nepravilnostih ne more izgovarjati na pogodbo.¹⁰ Prav zaradi omenjenih nevšečnosti, ki lahko doletijo arhiv, ki je sklenil pogodbo o prepustitvi arhivskega gradiva v upravljanje muzeju ali kakšni drugi inštituciji, so pogoji, ki jih arhiv predpisuje s tako pogodbo zelo strogi. Muzeji morajo namreč zagotoviti primerno materialno varstvo in dostopnost njihovega arhivskega gradiva in muzejskih arhivskih zbirk. To pomeni, da morajo na eni strani zagotoviti tudi prostor za študijsko in znanstveno raziskovanje njihovega arhivskega gradiva. To pa je včasih težko, zlasti pri manjših muzejih. Na drugi strani pa morajo muzeji, s katerimi se sklenejo pogodbe, zagotoviti tudi primerno strokovnost, kajti delavec, ki je zadolžen za opravljanje strokovnih nalog na muzejskem arhivskem gradivu, mora imeti visoko izobrazbo, opraviti pa mora enak strokovni izpit kot arhivist in to v enem letu po sklenitvi pogodbe. Izpitni program je določen s pravilnikom o pripravništvu in opravljanju strokovnih izpitov za delavce v arhivih.¹¹

Če muzej, s katerim je bila sklenjena pogodba po 102. členu zakona o naravni in kulturni dediščini, ne izpolnjuje opisanih pogojev, se s pogodbo prepuščeno arhivsko gradivo mora prevzeti v arhivski depo pristojne arhivske ustanove.

5. Uporaba 102. člena zakona o naravni in kulturni dediščini v slovenskih arhivih

Po podatkih, ki so mi jih posredovali slovenski arhivi, je uporaba 102. člena zakona o naravni in kulturni dediščini izredno skromna. Na območju Slovenije so sklenjene le tri take pogodbe, dve je sklenil Arhiv SR Slovenije, pa

še to le eno z muzejem, drugo pa z Univerzo Edvarda Kardelja v Ljubljani, eno pa Zgodovinski arhiv Ljubljana. Leta 1985 je Zgodovinski arhiv Ljubljana sklenil pogodbo s Tehniškim muzejem Železarne Jesenice oziroma z Železarno Jesenice, v katere okvir sodi muzej. Leta 1988 pa je Arhiv SR Slovenije pogodbo sklenil s Slovenskim šolskim muzejem v Ljubljani. V obeh primerih se pogodba nanaša na gradivo, ki je zbrano v muzejih, pri Slovenskem šolskem muzeju pa še na arhivsko gradivo, ki ga po navodilih Arhiva SR Slovenije odbere iz dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri uradnem muzejskem poslovanju. V obeh pogodbah so definirane arhivske naloge, ki so prepuščene muzejem, in obsegajo materialno varstvo, strokovno obdelavo prepuščenih jim fondov in muzejskih arhivskih zbirk vzporedno z izdelavo pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva in objavo gradiva, zagotavljanjem pogojev za znanstvene raziskave arhivskega gradiva, skrb za konservacijo, restavracijo in mikrofilmanje njihovega arhivskega gradiva ter vodenje predpisanih evidenc za prepuščeno jim arhivsko gradivo. Muzeja morata posredovati še podatke za zbirno evidenco arhivskega gradiva v Sloveniji, ki jo zahteva 99. člen zakona o naravni in kulturni dediščini. Prav tako morata muzeja arhivoma posredovati letne delovne načrte in letna delovna poročila o delih na fondih, ki so jima prepuščeni v upravljanje. Sestavna dela obeh pogodb sta tudi seznama fondov, na katerih muzeja opravljata arhivska dela.

Po podatkih, ki sem jih zbral ob pripravi tega prispevka, drugi slovenski arhivi z muzeji pa tudi drugimi inštitucijami še niso sklenili nobenih pogodb, ki jih dopušča zakonodaja. Ponekod so o uporabi 102. člena citiranega zakona že razmišljali, vendar za njegovo uresničitev še niso naredili ničesar. Dobil pa sem vtis, da bi arhivi pogodbo sklenili z marsikaterim muzejem, če bi to organizirali kot slovensko arhivsko akcijo.

6. Dobre in slabe strani uporabe 102. člena zakona o naravni in kulturni dediščini

Člen 102. zakona o naravni in kulturni dediščini omogoča, da so arhivi pri sodelovanju z muzeji pa tudi z drugimi inštitucijami bolj prilagodljivi, kar ob pametni uporabi tega določila omogoča tudi korektno sodelovanje s sorodnimi muzejskimi ustanovami.

Ob uporabi določil omenjenega člena zakona pa se pojavljata dve mnenji. Prvo zagovarja tezo, da ni najbolj pomembno, da se arhivsko gradivo nahaja v arhivih, ampak je lahko shranjeno tudi v muzejih, saj je najbolj pomembno, da je ohranjeno, primerno materialno varovano in strokovno obdelano ter evidentirano tudi v arhivih. Arhivi morajo imeti nad njim pregled,

da morebitne raziskovalce lahko napotijo na pravo mesto. Ponovno pa je potrebno poudariti, da morajo muzeji za sklenitev pogodbe po 102. členu omenjenega zakona izpolnjevati pogoje, navedene v predpisih in povzete v pogodbah, sicer mora arhivsko gradivo iz muzejev preiti v pristojno arhivsko institucijo.

Zagovorniki druge teze pa menijo, da arhivi z uporabo 102. člena citiranega zakona izgubljajo družbeno veljavo in zakonu zaradi tega določila očitajo nedoslednost. Po tem mnenju je potrebno, da vse arhivsko gradivo, ki je shranjeno po muzejih (pa tudi v drugih institucijah), prevzamejo pristojni arhivi. Zagovorniki te teze imajo za svoje zahteve tudi precej močne argumente, saj so redke ustanove, ki bi izpolnjevale vse pogoje za varno in strokovno hranjenje arhivskega gradiva.

7. Sklep

Z ozirom na povedano je vprašanje prevzemanja arhivskega gradiva in muzejskih arhivskih zbirk potrebno reševati z vsakim muzejem posebej. Ne bi bilo smotno, da bi določilo 102. člena zakona o naravni in kulturni dediščini uporabljali kar pri vseh muzejih, hkrati pa ne bi bilo pametno, da z muzeji, ki izpolnjujejo pogoje za hranjenje in strokovnost ne bi sklepali pogodb o prepustitvi arhivskega gradiva, ki se je zbralo pri njih in jih zakonodaja dopušča.

Ob morebitnih popravkih in dopolnilih zakona o naravni in kulturni dediščini pa bo potrebno doreči, kako je z arhivskim gradivom o delavskem gibanju, narodnoosvobodilni vojni in ljudski revoluciji (kar opredeljuje 101. člen zakona), in je shranjeno v specializiranih muzejih in takih oddelkih pri splošnih muzejih.

Opombe

- 1 Majda Smole: Zgodovina slovenske arhivistike in arhivske službe, Arhivski priročnik, zvezek 4, Ljubljana 1976; Enciklopedija Slovenije 1 (A-Ca), Ljubljana 1987, str. 112-119; Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965.
- 2 Ljudmila Osjak: Arhiv, Argo, Informativno glasilo za muzejsko dejavnost, letnik XXVII., Ljubljana 1988, str. 110-112.
- 3 Dejan Vončina: Fotografije, Argo, letnik XXVII., Ljubljana 1988, str. 47-55; Marjeta Mikuz: Plakati, Argo, letnik XXVII., Ljubljana 1988, str. 71-72.
- 4 Zakon o naravni in kulturni dediščini, Ur. l. SRS, št. 1/81.
- 5 Zakon o naravni in kulturni dediščini, člen 87, zadnji odstavek, Ur. l. SRS, št. 1/81.
- 6 Zakon o naravni in kulturni dediščini, 101. člen, Ur. l. SRS, št. 1/81.
- 7 Dr. Jože Žontar: Predpisi k urejanju arhivske dejavnosti, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, IV., št. 1-2, Ljubljana 1981.

- 8 Dopis Goriškega muzeja v Novi Gorici Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici z dne 18. 5. 1988.
- 9 Zakon o naravni in kulturni dediščini, člen 102, Ur. l. SRS, št. 1/81.
- 10 dr. Jože Žontar: Predpisi k urejanju arhivske dejavnosti, Arhivi, IV., št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 9 in 22-23.
- 11 Pravilnik o pripravi in opravljanju strokovnih izpitov za delavce v arhivih, Ur. l. SRS, št. 46/82.

Literatura

- Majda Smole: Zgodovina slovenske arhivistike in arhivske službe, Arhivski priročnik, zvezek 4, Ljubljana 1976
- Enciklopedija Slovenije 1 (A-Ca), Ljubljana 1987
- Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965
- Jože Žontar: Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik IV., št. 1-2, Ljubljana 1981
- Peter Petru: Stanje slovenskih muzejev, Argo, Informativno glasilo za muzejsko dejavnost, letnik XX-XXI, Ljubljana 1982
- Dejan Vončina: Fotografije, Marjeta Mikuz: Plakati, Ljudmila Osjak: Arhiv, vse Argo, Glasilo za muzejsko dejavnost, letnik XXVII., Ljubljana 1988
- Leonhardt A. Holm: Was ist Bibliotheks-, was Archiv- und Museumsgut? Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 42, maj 1989

ZUSAMMENFASSUNG

Abgrenzung des Archivgutes zwischen den Archiven und Museen (Korreferat für die Beratung der Archivarbeiter Jugoslawiens in Postojna vom 18. - 19. Oktober)

Janez Kopač

Der Beitrag befaßt sich mit der bekannten Tatsache, daß alle Museen in Slowenien auch das Archivgut aufbewahren, das laut der gültigen slowenischen Archivgesetzgebung unter den Schutz der zuständigen historischen Archive auf der Republik- und Regionsebene gehört. Es ist die Tatsache, daß die Museen im allgemeinen das komplette Archivgut der Registraturbilder nicht aufbewahren sondern sind bei ihrer Studienarbeit zahlreiche thematische Archivgutsammlungen entstanden. Solche Weise des Archivgutsammelns ist vom Aspekt des Schutzes der Archivkulturerbschaft sehr schlecht, denn es wird die Fachgewinnen, -ordnung, -auferhaltung und das Vermitteln des kompletten Archivgutes als eines Teiles sehr wichtiger Kulturerbschaft unmöglich gemacht. Trotzdem muß man zuerkennen, daß die Museen, die im allgemeinen einige Jahre vor den Archivanstalten gegründet wurden, wegen ihrer positiven Beziehung zum Archivgut als der wichtigsten Art historischer Quellen mit ihrer Sammelbegeisterung bedeutende Quellen für die Forschung der nationalen und auch der regionalen Geschichte erhalten haben. Im Gegenteil wären zahlreiche wichtige Dokumente sicher verloren gegangen oder auf eine andere Weise vernichtet worden.

Der Beitrag weist auch mögliche positive Losungen der Fachfragen zwischen Archiven und Museen an. Auf diese Weise wurde sich, noch immer im Rahmen der zur Zeit in Kraft stehenden slowenischen Archivgesetzgebung, auch

zukünftig ein korrektes Verhältnis zwischen ziemlich verwandten wissenschaftlichen und Kulturinstitutionen erhalten.

Muzeji in arhivi med konkurenco in sodelovanjem pri varstvu arhivskega gradiva

Branko Šuštar

Poslednje zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije (18.-20. 10. 1989) je obravnavalo tri teme: poleg F. Prešerna in računalništva še razmejitve arhivskega gradiva. V arhivski periodiki objavljena poročila (Obvestila Arhiva SRS, 1989, št. 4 in Arhivi, 1989, str. 69-70) ponujajo le pregled naslovov referatov z obrazložitvijo, da bodo vsi objavljeni v Arhivistu in deloma v Arhivih. Zveznemu glasilu Arhivist ni uspelo iziti do konca obstoja skupne države, zato so bili o tej temi bolje seznanjeni slovenski muzealci s poročilom in predstavitev problematike razmejitve arhivskega gradiva med muzeji in arhivi (Janez Kopač, Branko Šuštar) v svojem glasilu Argo, 1990. Ker vprašanja arhivskega gradiva v muzejih tudi danes niso nezanimiva, naj skuša ta članek prispevati h konstruktivnemu reševanju problema s strani arhivistike.

Problemi razmejevanja dejavnosti na področju varstva kulturne dediščine se rojevajo ob razmahu muzejskih, arhivskih in spomeniškovarstvenih ustanov, razvoju posameznih strok ter zakonodaje s tega področja. Zavzetost praviloma mlajših arhivskih ustanov za uveljavitev in utrditev svojega področja delovanja, utemeljitev arhivistike kot stroke, je privedla do zahteve, da se odnosi arhivskih ustanov do muzejev in knjižnic utemeljujejo na novo, s spoštovanjem arhivske zakonodaje in s tem vsebinskega področja dela arhivov. A prav muzeji in knjižnice so pred nastankom arhivskih ustanov skrbeli tudi za varstvo arhivskega gradiva in često tudi z zbranim arhivskim gradivom omogočili nastanek samostojnega arhiva. Vse to, zlasti pa pestrost vsakdanje prakse, vpliva na različnost odnosov med muzealci in arhivisti, ki segajo vse od konkurence pa do plodnega sodelovanja.

1. Pojmovanje muzejskega in arhivskega gradiva v zakonodaji

Predno je bil v začetku leta 1981 objavljen Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l.

SRS, 1/81), je to področje urejalo četvero zakonov, mdr. zakon o varstvu kulturnih spomenikov, zakon o muzejih in Zakon o arhivskem gradivu in arhivih. Povojna muzejska zakonodaja je govorila o »muzejskem gradivu«¹, »muzejskem gradivu določene vrste«, o »predmetih muzejskega gradiva« in o »muzejskih predmetih«,¹ zakon iz leta 1980 pa uporablja terminus »premični spomeniki in znamenitosti«. Pri tem pa pri razlagi dejavnosti muzejev jasno naglasi 87. člen, da »s premičnimi spomeniki iz tega člena ni mišljeno arhivsko gradivo«. V zakonodaji pred letom 1980 kakšnih prepletanj med arhivskim in muzejskim gradivom sicer ni, saj je muzejsko gradivo razpoznavno kot predmet(i) - muzejski predmeti - arhivsko gradivo pa je tako ali drugače zapisano dokumentarno gradivo s posebnim pomenom. Tudi definicija arhivskega gradiva v zakonu o naravni in kulturni dediščini v bistvu prinaša (sicer dopolnjeno) tako razlago.² Zanimivo pa je, da je z vidika razvoja zakonodaje več stičnih točk in celo prepletanja med zakonodajo o spomeniškem varstvu in o arhivih, saj je spomeniški zakon iz leta 1959 predpisoval »dvojnost varstva arhivskega gradiva, to je s strani zavodov za spomeniško varstvo in arhivov,³ čeravno pa v praksi kakšnega neposrednega (so)delovanja arhivov na področju varstva arhivskega gradiva z zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine ni (bilo), več pa je stikov, sodelovanja in zatikanja med muzeji in arhivi.

2. Arhivalije - muzealije

Vprašanja arhivov, muzejev in arhivskega gradiva so bila v središču pozornosti arhivistike y zadnjem času vsaj nekajkrat. Tako omenja to problematiko diskusija na XII. zborovanju slovenskih arhivskih delavcev oktobra 1986 v Ormožu, posvečenem družbenim dejavnostim, diskusija na posvetovanju o tehnični dokumentaciji⁴ ter razprava na koordinaciji slovenskih arhivov leta